

Ləman Rauf qızı Əliyeva⁴⁸

ƏZİZ NESİNİN ROMANLARINDA QADIN TALEYİ PROBLEMİ

Elmi yenilik. Əziz Nesinin romanlarında qadın surətləri müasir nöqteyi-nəzərdən təhlil olunub.**Aktuallıq.** Əziz Nesinin romanlarında qadın surətləri oxucuları indi də düşündürür və aktuallığını qoruyub saxlayır.**Giriş.** Qadın taleyi, cəmiyyətin qadına münasibəti ədəbiyyatda hər dövr üçün aktual mövzu olmuşdur. İstər Azərbaycan ədəbiyyatı, istərsə də dünya ədəbiyyatında qadına münasibət mövzusu klassik ədəbiyyatdan başlayaraq müasir dövrün ədəbiyyatına qədər yüksələn inkişaf xətti ilə davam etmişdir.

Türk ədəbiyyatında qadın obrazı üç mərhələdə dəyərləndirilir. İlk mərhələdə qadın at üstündə köçəri həyat sürən bir obrazdır. İkinci mərhələdə qadını cəmiyyətdə eşq, qayğı və nəvaziş əhatə edir. Üçüncü mərhələdə isə qadınlar kişilərlə bərabər mövqedə dayanır.

Cümhuriyyət dövrünə qədər qadın surətləri ədəbiyyatda o qədər də çox görünmürdü. Divan ədəbiyyatından Tənzimat dövrünə qədər vəziyyət belə davam etsə də, XIX əsrdən ədəbiyyata qadın surətləri gəlməyə başladı. Tənzimatla birgə başlanan yenilik qadınların təhsil alması və sosiallaşmasına şərait yaratmış, bu mövzu ədəbiyyatdan da yan keçməmişdir.

Cümhuriyyət dövrü Türkiyə ədəbiyyatında qərbləşmə meyilləri əsas mövzu idi. Xəlilə Ədib Adıvar “Xəndan” romanında qərbləşməni qadının həyatı fonunda göstərmişdir. Qadının təhsil alması, sosial həyatı sənəti, ədəbiyyatı, tarixi anlayan Xəndan obrazının timsalında əhatəli təsvir edilmişdir.

Yaqub Qədri Qaraosmanoğlunun “Ankara” romanında Səlmə obrazı milli mübarizənin mərkəzində təsvir olunur. Səlmə xanımın şəxsi həyatında baş verən hadisələr Ankaranın üç ayı mərhələsini əks etdirir.

Ömər Seyfəddinin “Fon Sadriştaynın arvadı” və “Fon Sadriştaynın oğlu” hekayələrində alman xanımları türk mədəniyyəti və ədəbiyyatı ilə tanış olmadıqları halda, türk xanımları olduqları hər yerdə milli mənsubiyyətini qoruyur, türkçülüüyü nəsilən-nəslə aşılamağı bacarırlar.

Əsas hissə. Türkiyə ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi və satira ustası olan Əziz Nesinin romanlarında da qadın mövzusu çox aktualdır. “Futbol kralı”, “Erkək Səbahət”, “Qadın olan kişinin xatirələri” və s. romanlarında qadın obrazlarına yer verilmiş və onların cəmiyyətdəki mövqeyi işıqlandırılmışdır.

1957-ci ildə yazılmış, idmanın, xüsusən də, futbolun cəmiyyətin həyatındakı yerini, insanlar üzərindəki təsirini ətraflı şəkildə göstərən “Futbol kralı” romanında müəllif tənqid hədəfi olaraq futbol dünyasını seçsə də, əslində, məqsədi cəmiyyətin əxlaqi görüşləri, ailə dəyərlərinə münasibətini də təsvir etməkdir. Romanda əsas obrazlar Səid Sarıoğlu, Sevim və “Divar” ləqəbli Əhməddir.

Sevim əxlaqi dəyərlərə sahib olmayan qadındır. Onun könlünə gedən yol futbol komandasında oynamaqdan keçir. Bu da Səidin böyük ehtirasla futbolçu olmaq istəyinə şərait yaradır. Səid Sevimə böyük məhəbbətlə sevir. Lakin Sevim onunla ancaq azad yaşamaq və ailə təzyiqindən qurtulmaq üçün evlənməyə razıdır, bu səbəbdən də hər fürsətdə onu alçaltmağa çalışır: “Sevimə gəlincə, o, Səidi təhrik etmək, sonra isə “Unutma ki, hələ evli deyilik...” kimi sözlərlə rədd edib içindən onu lağa qoymaq istəyirdi” [3, s. 97].

Lakin yaşadığı hadisələr Səidin gözüünün açılmasına gətirib çıxarır. Əsərin sonunda gördüyümüz Səid bunu Sevimə olan münasibəti ilə təsdiq edir: “Səid dodaqlarını büzüb Sevimə yuxarıdan aşağıya kimi süzdü, bir müddət ona baxdı... Bu soyuq baxışlar qarşısında hər şeyi itirdiyini başa düşən Sevim kinlə, birdən barmağındakı nişan üzüyünü çıxarıb Səidin üzünə tulladı. Sevimin ən böyük silahı nişan üzüyünü Səidin qabağına tullamaq idi. Yenə hər zaman olduğu kimi Səidin üzr istəyəcəyini zənn edərkən, Səidin cavabı Sevimin üzünə əlinin tərsiylə sağdan-soldan iki sillə vurmaq oldu” [3, s. 290].

Əslində, Sevimin xarakterinin açılmasında ailəsinin, valideynləri Hasib bəy və Məhcürə xanımın da rolu böyükdür. Evdə Hasib bəydən çox Məhcürə xanımın sözünün keçməsi, qızına doğru tərbiyə verə bilməməsi və onu evlilik haqqında yanlış yönləndirməsi buna nümunədir.

Göründüyü kimi, Əziz Nesin bu romanında seçdiyi qadın obrazı ilə cəmiyyətin “futbol xəstəliyi”ni, qadının təhriki ilə kişinin düşə biləcəyi vəziyyəti tənqid etmişdir.

Ə.Nesin 1957-ci ildə “Erkək Səbahət” adlı romanını yazır. Avtobiografik tərzdə yazılmış romanda kişi kimi yaşamaq məcburiyyətində qalan bir qızın həyat hekayəsi ilə tanış oluruq. Ailənin on dördüncü uşağı olan Səbahət uşaqlıqdan öz qardaşlarından qalan paltarları geyinərək özünü oğlan kimi hiss edir. Övladlığa verilməsi, yeni ailəsində mənfi hallarla qarşılaşması, erkən yaşlarından cəmiyyətin görünməyən tərəfləri ilə tanış olması, iş həyatına atılması Səbahətin məcburən özünü kişi kimi tanıtmalarına səbəb olur.

Əsərin ön sözündə romanın əsas fikri öz əksini tapıb: qadın gözüylə kişilərin cəmiyyətdə necə rahat yaşadıklarını görməkdir. Eyni zamanda, müəllif qadının cəmiyyətdəki yerini, insanların ona münasibəti, çarəsiz halından sui-istifadə etməsini mühüm problem kimi işıqlandırmışdır.

1955-ci ildə yazılmış “Qadın olan kişinin xatirələri” romanının mövzusu əməliyyatla qadın olan bir kişinin gözü ilə qadın və kişi münasibətləri, cəmiyyətin qadına olan baxışı əhatə edir. Romanın əsas ideyası “cəmiyyətimizdə

⁴⁸ Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı
 ORCID ID: 0009-0005-7874-5250
lamanalyva20@gmail.com

qadına bir mal kimi baxmaq, qadın və kişi münasibətlərindəki qüsurlar və ziddiyyətlər” [2, s. 52] fikri ətrafında cəmlənir. Əhməd Bayram həyat yoldaşının, əslində, qadın yox, kişi olduğunu öyrənəndə böyük bir problemlə üz-üzə qalır. Lakin bu evliliyə də son qoymaq istəmir, buna görə çarə olaraq estetik əməliyyat keçirib qadın olmağı seçir. Müxtəlif insanlarla tanış olur. Tanış olduqları kimlərdir? Onu müğənni etməyə vəd verən Sərtər bəy, evli olsa da, onunla gizli münasibət yaşayan Əbdürrəzzaq əfəndi, qadın olduğu üçün ona kişilərdən çox maaş verən müdir.

Əsərin sonunda Bayramın başına gələnlərin, əslində, bir yuxu olduğunu görürük. Bu hadisə Bayram üçün böyük dərs olur.

Əziz Nesinin qüsurlu hesab etdiyi bu romanda Əhməd Bayram qadın olmasına baxmayaraq, kişi duyğularından rahatlıqla uzaqlaşa bilmir. Yuxarıda adı çəkilən insanları tanıdıqca müqayisə aparır və qadınlara olan qəddar münasibəti anlamağa çalışır. Müəllif bu obraz vasitəsilə qadın-kişi münasibətlərini daha yaxşı açmağı bacarır.

“Yaşar nə yaşar, nə yaşamaz” romanı müəllifin həbsxana həyatını qələmə aldığı romanlarından biridir. Hər axşam həbsxana məhbuslarına həyatını nəql edən Yaşar uşaqlıqdan çətin bir vəziyyətlə qarşı-qarşıya qalır. Yaşar, əslində, “yaşamır”, bunu dövlət sənədləri təsdiq edir; o, Çanaqqala müharibəsində şəhid olmuşdur. Buna görə də atasından qalan mirası əldə etmək, iş tapmaq istəyəndə “ölü olmağı” onun qarşısına bir maneə olaraq çıxır. Hətta bu qarışıq şəraitdə Yaşar evlənməyi bilmir.

Yaşarın Anşə adlı sevdiyi bir qız var. Anşə kəndin ən gözəl qızlarından biridir. Atası onun adına çox narahatdır, çünki Anşənin yaşı keçir, artıq ərə getməlidir. Anşəni istəyən isə çoxdur. Anşənin atası Yaşarın atasına qızına elçi göndərmək üçün xəbər göndərir: “Anşəni oğluna alacaqsan al, almayacaqsansa, qızımın başını bağlama!” [6, s. 45]. Lakin Anşə atasına onu başqası ilə evləndirəcəyi təqdirdə intihar edəcəyini deyir.

Anşə Yaşarı böyük məhəbbətlə sevir, onun hər qarşılaşdığı çətinliklərdə yanında olur. Anşə üçün maddiyyat önəmli deyil, o bunu Yaşardan heç nə tələb etməməklə göstərir, lazım olduqda isə Gövhər xanımın evindən aldığı maaşı Yaşara verəcəyini deyir. “Sən bir mələksən, Anşə. Madam ki, sən gəlinlik də istəmirsən, mən də səni illah gəlinliyin olsun deyər məcbur etməyəcəyəm, mən də gəlinlik fikrindən əl çəkərəm” [6, s. 209].

Əziz Nesin romanda Anşənin təmsalında qadının fədakarlığını, öz sevdiyi insanı çətin şəraitlərdə belə, tərk etmədiyini göstərir. Bir sözlə, Anşə öz davranış və əməlləri ilə həm məhbusların, həm də oxucuların könülünü fəth etməyi bacaran qadın obrazıdır.

“Şirin Bettüş” romanı qadınların cəmiyyətdəki rolunu çox aydın şəkildə təsvir edən romandır. Əsl adı Güllü olan, amma cəmiyyətdə müxtəlif adlarla tanınan Betül həyatın hər üzünü tanıyır. Sosial həyatı çox fəaldır. Müəllif onun təmsalında oxucunu cəmiyyətin qüsurlu tərəfləri, qadına qarşı alçaldıcı münasibəti, qadınların həm də öz istəkləri xaricində əxlaqsız yollara düşməsinə təsvir edir.

Betül öz qohumu Mahmud Yarı tərfindən qəzet elanı vasitəsilə axtarılır. Çünki ailə arasında miras bölgüsü var və Betül də həmin ailənin bir üzvü olaraq bu mirasdan pay düşür. Betül müxtəlif insanlarla tanış olur. Başına gələn hadisələr də həmin insanların dilindən danışılır. “Lokum Betül”, “Övladlıq Şükran”, “Betül xanım”, “Rəqqasə Gülcan Kəlik”, “Madam İntellektual”, “Türk lokumu”, “Sarı” və s. adları ilə tanınan bu obrazı yaratmaqla müəllifin bir məqsədi var: “Yanlış bir deyimlə ali cəmiyyət adlandırılan, həqiqətdə isə alçaq cəmiyyət deyilməsi çox daha doğru olacaq, bir sıra çürümüş, iylənmiş, öz yaxşı tərəflərini itirmiş, dəyərsiz, içi boş, amma çox parlaq, bəzəkli insanlar qrupunun bayağılığı, gülüncüylüyü, boşluqlarını nümayiş etdirib ortaya qoymağdır” [5, s. 310].

Romanın sonunda Mahmud Yarı öz qohumunu tapsa da, Betül bunu qəbul etmir, Betül olduğunu inkar edir. Biz əsərin əvvəlində nəinki kişilərin, hətta qadınların da heyranlıqla baxdığı, hamı üçün əlçatmaz olan Betülü əsərin sonunda sadəcə sökkük daxmada və pişiklərin əhatəsində yaşayan yaşlı qadın kimi görürük. Onu bu vəziyyətə gətirən, bu hala salan, əslində, elə cəmiyyətin özüdür.

Romanı Suat Dərviş Xədicənin “Fosforlu Cevriyə” romanı ilə müqayisə etmək yerinə düşər. Saçları və gözlərinin qeyri-adi gözəlliyi, parlılığını görə hamı tərəfindən Fosforlu deyər tanınan Cevriyə də əxlaqsız qadındır. Amma onun bu vəziyyətdə olmasında da əsas günahkar cəmiyyətdir. Cevriyə tanış olduğu naməlum şəxsi mənəvi atasına bənzədir, çünki ondan qayğı və sevgi götür. Bunu belə ifadə edir:

“Cevriyə susmuşdu, sonra birdən-birə:

- Sən də o xəstə olduğum gecə paltonu mənim üstümə örtüdünlə... – demişdi.

Və onun etdiyi bu hərəkətin xatirəsi ilə titrəmişdi. Böyük bir heyətlə bu şeyin o gecə də özünə körpü altında üstünə palto örtüb onu soyuqdan qorumağa səy göstərən adamı düşündürdüyünü xatırladı. Yavaş bir səslə: - Atam kimi... - deyər fısıldadı” [1, s. 115].

Cevriyənin tanış olduğu heç bir kişi bu adam kimi onun həyatında iz qoymamış, təsir etməmişdir. Bunu Betülə də aid edə bilərik. Betülün həyatında iz qoyan insan isə Coşqun olmuşdu. O, Coşqunun evlənmə təklifinə rədd cavabı verir, çünki olduğu qaranlıq dünyaya onu da çəkmək, öz keçmişi ilə onun ruhunu çirkəndirmək istəmir: “Betüşün də Coşqunu sevdiyini düşünürəm. Sevdiyi halda niyə onunla evlənmədimi? Sevdiyini bilirəm, amma niyə evlənmədiyini bilmirəm. Buna görə də mənim şəxsi fikrim olar. Coşqunu sevdiyi dəqiqdir. Heç sevməsə, tez-tez məzarına gedərmidi? Nə səbəbə məzarına çiçək qoyar sevməsə? Ölmüş bir insan. Betüş kimə xoş görünəcək? Deməli, sevir. Neçə dəfə Betüşü Coşqunun məzarına çiçək qoyarkən görüblər” [5, s. 234].

Müəllif Betül obrazı ilə qadının əxlaqsızlığında, yanlış yola düşməsində ən böyük səbəbkarın məhz cəmiyyət olduğunu bir daha vurğulayır.

Qadına münasibət mövzusu “İndiki uşaqlar möcüzədir” romanının “Səkkiz qız atası” adlı hissədə yer alır. Zeynəb Əhmədə yazdığı məktubların birində Hikmət adlı sinif yoldaşından bəhs edir. Hikmət zəif, səssiz, saçları qısa

kəsilməmiş bir uşaqdır. Bir gün etiraf edir ki, məktəbə onunla gələn qardaşı, əslində, qızıdır. Saçını qısa kəsdirirdi üçün, oğlan kimi geyindiği üçün hamı onu oğlan zənn edir. Bunun səbəbi atasının oğul övladı istəməsidir. Atasını hər doğulacaq övladına əvvəlcədən oğlan adı qoyur. Sonuncu övladı dünyaya gələndə onu aldadıb oğlan uşağı kimi tanıdılar. Lakin ortaya çıxan yalan atanın onları evdən qovmasına səbəb olur. “Hikmətin danışdıqları mənə çox təsir etdi. O gündən bəri düşünürəm: Qız olmaq, daha doğulmadan bir şanssızlıqdır?” [4, s. 72].

Burada Əziz Nesin qızların məhz qız olduqları üçün həm cəmiyyət, həm də ailə tərəfindən qəbul edilmədiklərini uşaqların dili ilə izah edir.

Romanda verilən başqa bir məktubda Əhmədin yazdıqları bu mövzunun yekun nəticəsi kimi verilə bilər: “Mənə elə gəlir ki, qadının qadın olaraq, kişinin də kişi olaraq ayrı-ayrılıqda şansları var. Tarixdə bir çox böyük, önəmli qadın var. Görəsən, onlara “Kişi olmaq istəyirsinizmi?” deyərək sual verilsə, kişi olmaq istəyərdilər? Heç zənn etmirəm. İstər qadın, istərsə də kişi olaq, özümüzə razıyıqsa, deməli, şanslıyıq” [4, s. 77].

Nəticə. Əziz Nesinin romanlarında qadın taleyi mövzusu geniş bir perspektivdən ələ alınmış və cəmiyyətin qadına olan münasibətini tənqid edən dərin fikirlər təqdim olunmuşdur. Nesin əsərlərində cəmiyyətdəki mənfi stereotipləri, qadınların məruz qaldığı əxlaqi və sosial ədalətsizlikləri, həmçinin cinsiyyət bərabərsizliyini diqqətə çatdırır. Romanlarında qadının kişilərdən fərqli olaraq, sosial və ailəvi sistemlərdəki təzyiqlərlə qarşılaşmasını və buna qarşı göstərdiyi mübarizəni müxtəlif roman xarakterləri vasitəsilə göstərilmişdir. O, həmçinin qadın və kişi münasibətlərindəki ziddiyyətlərə və cəmiyyətin qadına olan münasibətindəki qüsurlara diqqət çəkir. Nəticə olaraq, Əziz Nesinin əsərlərində qadın mövzusu yalnız ədəbiyyatın deyil, həm də sosial həyatın dərin təhlilini təmin edir. Onun romanlarında təsvir edilən qadın taleyi mövzusu müasir dövrümüzdə də düşündürücüdür. Təbii ki, qadın, qadına münasibət, qadının cəmiyyətdəki yerinin təsviri təkcə bu əsərlərlə yekunlaşmır. Ədəbiyyatın inkişafı tarixində bu mövzular hər zaman aktual olaraq qalacaqdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Derviş S. Fosforlu Cevriye. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 2000, 272 s.
2. İspir E. Aziz Nesin'in romanları üzerine bir inceleme. Yüksek lisans tezi. Konya, 2006, 284 s.
3. Nesin A. Gol kralı. İstanbul: Nesin Yayinevi, 2023, 304 s.
4. Nesin A. Şimdiki çocuklar harika. İstanbul: Nesin Yayinevi, 2023, 224 s.
5. Nesin A. Tatlı Betüş. İstanbul: Nesin Yayinevi, 2023, 224 s.
6. Nesin A. Yaşar ne yaşar ne yaşamaz. İstanbul: Nesin Yayinevi, 2023, 344 s.

Ключевые слова: судьба женщины, общество, Республиканский период, семья, роман

Key words: fate of woman, society, Republic period, family, novel

Проблема женской судьбы в романах Азиза Несина

Резюме

В этой статье подробно анализируется, как со временем изменялся образ женщины в турецкой литературе и как формировалась ее роль в обществе. Указывается, что тема женщины, особенно после периода Республики, стала более широко и детально освещаться в литературе. В литературе периода Республики тема женщины была серьезно проработана, обсуждены ее положение в обществе, социальный и культурный статус, права. Особенно в произведениях Халиды Эдиб Адывар и Якуба Кадри Караосманоглу женские образы изображены в различных контекстах.

Произведения Азиза Несина глубоко анализируют отношения между мужчинами и женщинами, место женщины в обществе и проблемы, возникающие из этих отношений. В его романах женские образы рассматриваются в контексте социальных и моральных ценностей. Несин в своих произведениях ставит целью освободить женщин от искаженных ролей и стереотипов, существующих в обществе.

Произведения Азиза Несина также подчеркивают актуальность этой темы в современности и способствуют более четкому раскрытию роли женщин в обществе. В заключение, тема женщины и отношение к ней всегда оставались актуальными и важными не только в турецкой литературе, но и в мировой литературе, и продолжают оставаться важной темой на протяжении всех исторических периодов.

The problem of women's destiny in Aziz Nesin's novels

Summary

This article thoroughly analyzes how the image of women in Turkish literature has changed over time and how their role in society has evolved. It is noted that the theme of women, particularly after the Republican period, has been more widely and deeply discussed in literature. During the Republican period, the theme of women was seriously addressed, with discussions about their position in society, social and cultural status, and rights. In particular, in the works of Halide Edib Adıvar and Yakup Kadri Karaosmanoğlu, female characters are depicted in various contexts.

Aziz Nesin's works deeply analyze the relationships between men and women, the place of women in society, and the problems arising from these relationships. In his novels, female characters are examined within the context of social and moral values. Nesin aims to free women from the distorted roles and stereotypes that exist in society.

Aziz Nesin's works also emphasize the relevance of this topic in contemporary times and contribute to a clearer understanding of the role of women in society. In conclusion, the theme of women and the attitude towards them have always remained relevant and important not only in Turkish literature but also in world literature, continuing to be a significant topic throughout all historical periods.